

УДК 165.242.1(477)«19»:316.347

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ФІЛОСОФІЇ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ****NATIONAL-CULTURAL FOUNDATIONS
OF SOCIAL COGNITION IN DOMESTIC
PHILOSOPHY OF THE FIRST DECADE
OF THE 21ST CENTURY****Соколова О. М.,**аспірантка, Національний університет
біоресурсів і природокористування України
(Київ, Україна), e-mail: sokolova9403@ukr.net**Sokolova O. M.,**postgraduate student, National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine),
e-mail: sokolova9403@ukr.net

Обстоюється положення, що процеси реформування сучасного українського суспільства можуть мати успіх лише із врахуванням національно-духовних, культурних традицій, норм і цінностей. Також артикулюється на тому, що сучасні соціальна діяльність і пізнання з метою вироблення обґрунтованих та виправданих цілей і завдань повинні спиратися на ustaleni, зокрема, людинотворчі стереотипи, що достатньо ретельно й змістовно опрацьовувались українськими громадськими діячами та мислителями досліджуваного періоду.

Ключові слова: соціальне пізнання, свобода, національно-культурний розвиток, національне буття, соціокультурне буття, національна людина, національна гідність.

The article argues that the processes of reforming modern Ukrainian society can only succeed, taking into account national-spiritual, cultural traditions, norms and values. It also articulates that modern social activities and cognition aimed at creating reasonable and justified goals and tasks should rely on established, in particular, human-creative stereotypes that has been elaborated quite thoroughly and meaningfully by Ukrainian public men and thinkers of the period under study.

Keywords: social cognition, freedom, national-cultural development, national being, sociocultural being, national human, national dignity.

Відмінністю соціальної творчості є, у першу чергу, визнання соціальної реальності як такої, що за своїми тенденціями розвитку та наслідками може й повинна удосконалюватися із врахуванням результатів освоєння об'єктивно виправданих її цілей та завдань життєздійснення національної людини у єдності культурних форм буття. Тому, по великому рахунку, соціальна творчість несумісна із ігноруванням специфіки соціально-культурної атмосфери, з одного боку, а з іншого, – і з не завжди передбачуваними суспільними подіями, національно-культурними процесами. Особливості соціально-творчої активності могли б «вивірятися» за загальними спрямуваннями життєвого шляху людської особистості, із виробленням максимально толерантного життєвого кредо, вибором життєвої позиції. Її реалізація синтезує, зрештою, пізнання різноспрямованих тенденцій національно-культурного, суспільного буття, рівня розвиненості культури, освітньої системи, політичної організації, здобутків демократії.

Разом з тим негативними наслідками для соціального пізнання обертаються дегуманізація суспільних процесів, деформації індивідуально-особистісних можливостей життєздійснення людини в умовах обмеження свободи, чим, скажімо, відрізнялося тоталітарне суспільство. В умовах

духовно-культурного відродження української нації висвітлення проблем соціального пізнання набуває підвищеної актуальності [Див.: 2; 5; 6; 7]. На особливу увагу при цьому заслуговують питання умов і процесів формування, збагачення української людини на основі освоєного змісту людинознавчих ідей, принципів гуманізму, як визначальних в контексті розвитку українського суспільства, що тією чи іншою мірою аналізувалися вітчизняними мислителями у перші десятиліття ХХ століття і які, певною мірою, відповідали потребам «пізнавати себе». Є. Маланюк наголошував: «Може найважливішим з наших завдань, як національної спільноти, було, є і буде: пізнавати себе» [4, с. 5]. На його думку, недостатньо розвинена національна самосвідомість може і повинна розглядатися як, зрештою, чинник, що призводить до негативних наслідків історичний розвиток української дійсності. Так, на переконання Є. Маланюка, «події 1917 року заскочили нас. Заскочили також тому, що справа пізнання себе стояла слабо». Хоча вітчизняна історична наука і була представлена здобутками школи Антоновича, працями антрополога Ф. Вовка та І. Франка як історика літератури. «Але здобутки тієї науки були надто мало знані серед широкого загалу. Причиною цього була, перш за все, чужа школа, що подавала речі, які відносяться до пізнання нас, або викривлено, або й зовсім не подавала» [4, с. 5].

Але при цьому не повинні також ігноруватися національні проблеми, від вирішення яких чи не в першу чергу залежали зазначені негативні наслідки, деформації суспільної свідомості. Адже, починаючи, скажімо, від представників Кирило-Мефодіївського товариства, а також М. Драгоманова, І. Франко, Леся Українка, В. Винниченко, В. Липинський та ін. наголошували на необхідності справедливого вирішення проблем звільнення української нації, вільного національного, національно-культурного розвитку. Але ці та інші, поєднані з ними, питання можуть і повинні вирішуватися на гуманістичних засадах, із врахуванням національних духовно-ментальнісних цінностей. Скажімо, на думку М. П. Драгоманова, визначальним для соціального дослідника має бути підхід до актуальних питань на основі правдивих і щирих прагнень приносить користь своїй громаді, формуючи необхідні для успішного поступу об'єктивні знання соціальних процесів, пов'язаних із історичними особливостями національно-культурного розвитку. Адже, «сама боротьба з певним лихом потребує холодного розсліду справи, мабуть чи не більше, ніж гарячого почуття» [1, с. 500]. Разом з тим, на його переконання, усі представники науково-дослідницької праці, як учасники «літературної республіки» мають право на «одвертий вияв своєї думки», більше того, який «є навіть обов'язковим знаком пошани до чесних і заслужених писателів, і мені б першому стало гірко, якби мої уваги були ким-небудь взяті за напади» [1, с. 500]. Дослідник повинен при цьому проявляти принциповість, відповідальність, чесність перед як своїми сучасниками, так і майбутніми поколіннями, не втрачаючи при цьому також «гарячого почуття»,

як необхідної основи вироблення істинних знань. «Просвічувати шляхи в прийдешне» (Леся Українка) – багатомірна проблема, зокрема, також соціального пізнання, більш–менш адекватне та змістовне висвітлення якої досягається завдяки внутрішньо взаємодоповняльним пошукам науковців та митців, як різним способам вироблення соціальних знань, але які дозволяють більш вичерпно представити людину у її світі. «Учений скаже нам, чи певні ті шляхи, чи справді доведуть вони до визначеної мети; публіцист оцінить, чи справедливі вони та чи корисна й сама мета» [3, с. 198]. «Хто відкриває прийдешність нашому почуттю, той поширює межі вічності нашій душі» [3, с. 198]. Українські мислителі переконані, що українська нація, як *гідна свого* тривалого і славного історичного минулого, здобутків сучасності, володіє необхідним потенціалом і реальними потребами творення й достойного майбутнього на основі сучасних знань і минулого, і «людиновимірних» завдань розвитку сучасного суспільства. Істини національного, національно–культурного буття ними поцінювалися як вищий ідейно–національний, національно–ментальнісний здобуток. Беззаперечно пріоритетними при цьому були потреби і завдання вільного національного утвердження – як визначальна спрямовуюча істина світоглядно–філософського дискурсу, зініційованого вірою українських мислителів в можливість та призначення своєї нації. Віра тим і відрізняється, що є вже водночас і максимально по–людськи прийнятним способом трансформації знання проблем та шляхів їх вирішення, формування й розвитку вільної національної спільноти, національно–культурної дійсності і національної людини. Предмет пошуку, осмислення та аналізу українських мислителів на першому плані при цьому – формотворчі засади нації, національно–культурного розвитку, що концептуалізувалися ідеями самобутності повноти національного буття, як «простору» життєтворчості національної людини.

Наскрізним для вітчизняного національно–об’єднавчого дискурсу було принципово самозрозуміле право української нації на самостійне існування, коли національно–культурний розвиток, у першу чергу, реалізується можливостями розвитку людини, усіх без винятку культурних світів. Тому якраз у першу чергу якості національної гідності та відповідальності розглядалися як виправдані чинники соціально–творчої активності. Скажімо, Леся Українка наголошувала: «Хто здатний почувати щастя й горе, боротьбу й перемоги «дального свого» на просторі всіх віків прийдешніх, хто тямить розпізнавати не тільки кришталі та скам’янілості людської психології, що звуться «мораллю», але й живі індивідуальні форми її, хто має снагу на основі їх творити живі, не автоматичні образи, той нехай би не ховав світача свого під накриття, а постановив його на високому місці просвічувати шляхи в прийдешне» [3, с. 198].

Як на наш погляд, антропологічний зміст виправдання соціальної діяльності – здатність

сприймати і розуміти особливості й потреби людини, її ідеали та переживання за конкретних соціальних, національно–культурних умов. На цьому шляху і зміцнюється «велич гідної людини», хоча тут не завжди можуть мати місце очевидно зримі здобутки.

Але гідність людини, як і гідність національна, актуалізують особистісні здатності усвідомлювати, переосмислювати, життєзначимо концентрувати та зреалізовувати вимоги людяності за конкретних соціальних умов. Чи не в першу чергу це – стан піднесення людини на вищі рівні, не стільки «завершені» здобутками, як зманіфестовані новими довершеннями по–людськи значущих індивідуальних життєпроявів, можливим практичним втіленням моральнісних інтенцій особистісного буття, сконцентрованими ідеалами внутрішнього самовдосконалення. У дійсності наскільки б вона не вивисувалася з–поміж інших її здібностями і т.д., людина поцінюється, у першу чергу, за результатами її практичної самореалізації максимально людинозначущого життєздійснення – як гідна розвитком спрямованостей її особистості на реалізацію достойного життя на засадах оволодіння свободою в умовах національного, соціокультурного буття. По справжньому гідна – людина життєздійсненнями, відзначеними особистісно стверджувальною спрямованістю її індивідуальної свободи в умовах і тенденціях соціокультурного, національного розвитку. Адже, зазначав С. Франк, з причини фактичної нерівності здібностей, умов життя, вдачі, що має місце між людьми, свобода неодмінно повинна вести до нерівності соціального становища. І, навпаки, реальна рівність здійснима лише шляхом присилування, обмеження свободи та приниження гідності через державне регулювання та жорсткі обмеження вільної самодіяльності особистості, вільного вибору життєвих можливостей у напрямку до вищих рівнів – гідності [Див.: 8]. Моральні цінності, «незримно і несхопно» поширюючись між членами спільноти, зміцнюють її, згуртовуючи її представників, під відповідним кутом зору репрезентуючи й суспільство, як об’єкт пізнання. Консолідуючі моральні цінності своєю присутністю надають «життєвий смисл» людям, просвітлюючи їхню свідомість, внутрішнє життя, наголошуються в поемі І. Франка «Мойсей». І тому із втраченою його «жить ніхто не годний». Зі зникненням Мойсея на горі «щезло те, без чого // Жить ніхто з них не годний. // Те незримо, несхопне, що все // Поміж ними горіло, // Що давало їм смисл життєвий, // Просвітляло і гріло» [9, с. 487]. Між тим, позбавлене здатності виважено сприймати «затвердле сумління» народу не здатне сприяти створенню об’єктивної картини дійсності, на свідомість народу «лягає безмежна скорбота», «опустіння й зомління» її паралізують. Внутрішнє «опустіння і зомління» роблять людей відкритими до страху: «Всіх їх гонить безіменний страх // Невідомий перст Божий, // Голод духу і жах самоти // І безодні старої ...» [9, с. 488].

Таким чином, соціальне пізнання реалізується за конкретних історичних, національно–культурних умов – як відношення соціального суб’єкта до

соціально-історичного об'єкта, сприймання, визначення та переосмислення якого у його проявах, тенденціях розвитку синтезується формуванням об'єктивної картини.

Тому важливим чинником процесу соціального пізнання є світоглядково-гносеологічна позиція суб'єкта соціального пізнання, розуміння ним системи актуалізованих при цьому соціально-філософських категорій – «суспільство», «особа», «індивідуум», «особистість», «виробничі відносини», «свобода», «відповідальність» і т.д. У якості вихідної зорієнтовуючої умови об'єктивності соціального пізнання, як незалежності від деструктивних суб'єктивних впливів повинна розглядатися свобода суб'єкта соціального пізнання, можливості адекватного оволодіння необхідними знаннями. Свобода суб'єкта соціального пізнання – це, зокрема, також глибоке усвідомлення інтелектуальної потреби здійснення вільного вибору своєї пізнавальної позиції відносно даного соціального об'єкта. Тому в системі соціального пізнання однією з чи не найвирішальніших є проблема взаємодії пізнання і свободи.

Простором взаємоперетину понять «суспільство», «історія» та «культура» повинна розглядатися життєбуттійність людини, індивідуальне буття має демонструвати історичні особливості соціокультурного буття. Тому, по великому рахунку, соціальне пізнання за розмаїттям його змістовних спрямувань, цілей та завдань не може не бути представленим також чинниками пізнання гуманітарного, як знань та пізнання людини, людського буття у просторі надіндивідуальних відносин і форм соціальної реальності. Для нас важливо при цьому наголосити, що соціальне пізнання, у кінцевому рахунку, за його смыслом та значенням є необхідним «конституентом» індивідуально-особистісного буття. Якщо, зрештою, враховувати визначальні історичні тенденції соціального пізнання, як пізнання та значення людинствверджувальних можливостей зародження та утвердження суспільно-колективних форм. І якщо, отже, виправданням останніх можуть і повинні постулюватися тенденції особистісності людського буття, то, природно, буття національно-культурне може поцінюватися як джерело змістовності продукування індивідуально-людського представлення знання явищ соціального життя. Принаймні, останнє, якраз завдяки цьому, може постійно отримувати якість гуманітарно виправданого, позаяк національна людина як суб'єкт соціальної реальності і життя життєздійснюється у національно-культурному світі. О-смыслення життя соціального, у кінцевому рахунку, зманіфестує умови й перспективи присутності у ньому людини. Адже вже історичне успадкування та актуальне функціонування морально-етичних цінностей, суспільної моральності чи відмінності державно-політичних структур координуються за посередництвом умов, перспектив людського буття, життєпроявів національної людини. І якраз тому, на наш погляд, якщо дотримуватися положення, за яким соціальна філософія є необхідною змістовною

перед-умовою, «пропедевтикою» до філософії історії (С. Л. Франк), то це також постійно актуалізує «гуманітарні» складові соціального пізнання, а відтак і відповідних чинників світу національної культури.

У світлі викладеного, відтак, соціально-пізнавальна активність не лише не втрачає, а, навпаки, постійно демонструє свою актуальність володінням та оволодінням загальносоціальними знаннями життєбуття людини у часопросторових умовах, але за самим його статусом, не ізолюючись від філософсько-історичних суспільствознавчих інтенцій. З іншого боку, порушене питання дозволяє також більш вичерпно підійти і до проблеми відмінності та взаємодії таких важливих елементів соціального пізнання, як соціальна інформація та соціальні знання, коли останні при цьому й набувають більш змістовно людинствверджувальних зманіфестувань. Тому *соціальне пізнання* – форма пізнання соціально-філософського, спрямованого на продукування соціальної інформації та соціальних знань, але виправданих закоріненою в антропологемах їх єдністю.

Список використаних джерел

1. Драгоманов, МП., 1991. 'Чудацькі думки про українську національну справу', Драгоманов М. П. *Вибране*, К.: «Либідь», с.461–558.
2. Забужко, ОС., 1993. 'Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період', К.: «Основи», 126 с.
3. Леся Українка, 1977. 'Утопія в белетристиці', Українка Л. *Збір. тв. у 12-ти т.*, Т.8, К.: *Наук. думка*, с.155–198.
4. Маланюк, Є., 1992. 'Нариси з історії нашої культури', К.: *АТ «Обереги»*, 80 с.
5. Маринювич, М., 1993. 'Спокутування комунізму', *Сучасність*, №5, с.52–78.
6. Соколова, ОМ., 2019. 'Антрополого-екзистенціальні виміри соціального пізнання: відповідальність і творчість особистості', *Гілея*, №144, с.113–116.
7. Соколова, ОМ., 2019. 'Світоглядково-філософські засади соціальної творчості', *Гілея*, №143, с.153–156.
8. Франк, СЛ., 1991. 'Культура і релігія', *Філософ. науки*, №7, с.68–82.
9. Франко, І., 1981. 'Мойсей', Франко І. *Твори*, В 2-х т., Т.1, К.: «Дніпро», с.440–488.

References

1. Dragomanov, MP., 1991. 'Chudac'ki dumky pro ukrai'ns'ku nacional'nu spravu (Wonderful thoughts about the Ukrainian national affair)', Dragomanov M. P. *Vybrane*, K.: «Lybid'», s.461–558.
2. Zabuzhko, OS., 1993. 'Filosofija ukrai'ns'koj idei' ta jevropejs'kyj kontekst: Frankiv's'kyj period (Philosophy of Ukrainian Idea and European Context: Frankivsk Period)', K.: «Osnovy», 126 s.
3. Lesja Ukrai'nka, 1977. 'Utopija v beletrystyци (Utopia in fiction)', Ukrai'nka L. *Zibr. tv. u 12-ty t.*, T.8, K.: *Nauk. dumka*, s.155–198.
4. Malanjuk, Je., 1992. 'Narysy z istorii' nashoj kul'tury (Essays on the history of our culture)', K.: *AT «Oberegy»*, 80 s.
5. Marynovych, M., 1993. 'Spokutuvannja komunizmu (Atonement of communism)', *Suchasnist'*, №5, s.52–78.
6. Sokolova, OM., 2019. 'Antropologo-ekzysencial'ni vymiry social'nogo piznannja: vidpovidal'nist' i tvorchist' osobystosti (Anthropological and existential dimensions of social cognition: responsibility and creativity of the individual)', *Gileja*, №144, s.113–116.
7. Sokolova, OM., 2019. 'Svitogljadovo-filosof's'ki zasady social'noi tvorchosti (Worldview and philosophical foundations of social creativity)', *Gileja*, №143, s.153–156.
8. Frank, SL., 1991. 'Kul'tura y religija (Culture and religion)', *Fylos. nauky*, №7, s.68–82.
9. Franko, I., 1981. 'Mojsiej (Moses)', Franko I. *Tvory*, V 2-h t., T.1, K.: «Dnipr», s.440–488.